DOI: [10.32702/2307-2156-2020.9.55](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.9.55)

УДК 351:005.334

Д. В. Бізони́ч,
к. т. н., директор ТОВ «Еталонтехсервіс» м. Харків, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0155-7615

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ КРИЗИ У КОНТЕКСТІ АНТИКРИЗОВОГО ДЕРЖАВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СИСТЕМІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

D. Bizonych
PhD in Technical Sciences,
Director of «Etalontechservice» LLC, Kharkiv, Ukraine

RESEARCH OF THE CONCEPT OF CRISIS IN THE CONTEXT OF ANTI-CRISIS STATE MANAGEMENT IN THE SYSTEM OF HOUSING AND COMMUNAL ECONOMY OF UKRAINE

В статті розглядаються основні тлумачення та пояснення терміну «криза», визначаються основні наукові точки зору на це явище, переважно в економічному змісті та з позицій антикризового державного менеджменту. Акцентовано увагу на різних точках зору цього явища: наукові концепції, в яких розглядається криза як суто негативне явище, наукові концепції, де кризам надається конструктивне значення та стимулююче для подальшого розвитку системи, і таким чином, вони розглядаються в позитивному контексті. Також висвітлено сучасні наукові концепції, де кризи розглядаються комплексно, з усіма їх негативними та позитивними характеристиками. Визначено, що для розгляду кризи та її системних характеристик необхідно брати до уваги не тільки економічні теорії, а для сфери публічного управління як міждисциплінарної науки відіграють важливу роль й інші дисципліни, зокрема, також розглянуто явище кризи в політології, в контексті міжнародних відносин і показано взаємозв'язок кризи в міжнародних відносинах з кризовими явищами в сфері ЖКГ.

The article considers the main interpretations and explanations of the term "crisis", identifies the main scientific views on this phenomenon, mainly in economic terms and from the standpoint of crisis management. Emphasis is placed on different points of view of this phenomenon: scientific concepts, which consider the crisis as a purely negative phenomenon, scientific concepts, where crises are given constructive meaning and stimulus for further development of the system, and thus they are considered in a positive context. Modern scientific concepts are also covered, where crises are considered comprehensively, with all their negative and positive characteristics. It is determined that to consider the crisis and its systemic characteristics it is necessary to take into account not only economic

theories, but also other disciplines play an important role in the field of public administration as an interdisciplinary science, in particular, the phenomenon of crisis in political science the crisis in international relations with the crisis in the housing sector.

In our opinion, in modern literature the concept of "crisis" is closely related to the concept of "risk", which to some extent affects the approaches and methodology of management decisions, and especially this applies to the study of crises and crises, crisis management housing and communal services, as the issues of crisis management in housing and communal services, taking anti-crisis measures, decision-making levels are not covered systematically enough.

Thus, we can say that the crisis is a collective category and concept. It is considered at the macro and macro levels, so in the future we will also be able to consider the crisis at such levels in the housing and communal services, as it becomes clear that this phenomenon should be considered comprehensively, both at the level of specific utilities and in general.

This will form a systematic picture of the overall process of transformation and crisis in the country's housing, identify the most effective methods of crisis management, describe the nature of the crisis and improve management in this area, thoroughly explain why previously adopted housing reform programs have not been proven. To formulate one's own vision of crisis phenomena and interpretation of the crisis, it is necessary to continue research in the context of comparative characteristics of crisis classifications and mechanisms of public crisis management to form a crisis management in this area, to justify the most effective ways of crisis management in Ukraine.

Ключові слова: кризи; державне управління в сфері ЖКГ; антикризовий державний менеджмент; публічне управління системними кризами.

Key words: crises; public administration in the field of housing and communal services; anti-crisis management; public management of systemic crises.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Досліджуючи проблеми ефективності в управлінні сферою житлово-комунального господарства та визначення напрямів її реформування та векторів трансформації, важливо комплексно вивчати поняття та питання управління кризами в цій галузі та системної кризи взагалі.

На сучасному етапі дуже багато аспектів висвітлюються в контексті антикризового державного управління та антикризового менеджменту. Більшість дефініцій в цьому напрямку є широко дослідженими та висвітленими.

Отже, термін «криза» походить від грец. слова κρίσις, що перекладається як вихід, закінчення, і сьогодні вживається для позначення переломного моменту, що розділяє один якісний стан середовища або системи від іншого [21].

В більшості словників трактування кризи або визначення системної кризи можна звести до наступного «системна криза суспільства – довготривала криза, що охоплює всі сфери життя суспільства» [4, с.61]. Але явище кризових станів та обґрунтування антикризового менеджменту дозволяють сьогодні оперувати великою кількістю таких дефініцій, класифікацій, на основі чого виробляти політику з антикризового управління в цілому та окремих галузях, яким є комплекс житлово-комунального господарства і який є важливою частиною економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Серед досліджень, які присвячені розгляду криз як системного явища та основоположникам концепцій антикризового менеджменту, слід виділити праці Дж.Кейнса, Й. Шумпетера, Ю.Розенталя та Піджненбург Б., М.Туган-Барановського та інших. Роботу також побудовано на дослідженнях сучасних вітчизняних авторів та їх трактувань системних криз та можливостях антикризового управління. Водночас, аналіз літератури та сучасного розуміння кризи дозволяє говорити, що питання кризи в ЖКГ висвітлено не достатньо комплексно, що дозволяє припустити, що ці чинники також спричиняють складність у виборі необхідних методів та підходів до вирішення цієї проблемної ситуації в нашій країні, по-новому осмислити та відібрати найбільш ефективні механізми публічного управління в цій галузі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) дослідити теоретичні основи системної кризи, визначити основні поняття та терміни в сфері публічного управління кризами в ЖКГ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття криза розглядається в різних наукових напрямках, в політології, економіці, публічному управлінні, філософії тощо.

Згідно тлумачного словника криза – це різка зміна звичайного стану речей; злам, загострення становища [21].

Зарубіжні науковці надають багато трактувань криз, кризових явищ та їх класифікацій, а також формують підходи до вирішення кризових явищ або їх попередження. Але більшість робіт написана вченими-економістами, коли кризи розглядаються у взаємозв'язку із циклами розвитку підприємств та окремого виду бізнесу [7;8;26;27;29-32].

Так, наприклад, одним із перших системно вивчав кризові явища економіст Кейнс Дж. Він визначив кризу як раптову й різку зміну зростаючої тенденції зниження, тоді як при зворотному процесі такого різкого повороту найчастіше не буває [7, с.60]

Він зазначав, що кризи грають важливу роль при формуванні й періодичності циклів, що обумовлено ефективністю капіталу в цілому. Також причинами циклічності він визначав сукупне споживання та психологічний закон споживання [8, с.236].

Причиною кризових явищ та пов'язаної з цим циклічності австрійський вчений Шумпетер Й. вважав інновації у виробничих процесах та прогрес в цілому [26]. На думку вченого, інновації виникають хвилеподібно, вони швидко перетворюються на повсякденні предмети і визначаються підприємницькою активністю. Усі інновації пов'язані зі зміною купівельної спроможності покупців, загальних обсягів споживання та продажу продукції, середніх цін на інноваційну продукцію. На основі таких показників формуються плани розвитку підприємства або продукції, тому при інноваціях обов'язково відбувається перегляд цін та обсягів виробництва згідно із ситуацією з новим продуктом або послугою. Такий перехід до інноваційної продукції супроводжується явищем економічної депресії, а криза в такому разі виступає адаптацією економіки до змін, які виникають і пов'язані з інноваціями [26].

Розенталь Ю. та Підженбург Б. визначали, що кризовими є ситуації, що позначаються станом невпевненості, високою небезпекою, відчуттям невідкладності [32, с.3]

Грін П. С. визначає кризу як втрату контролю над ситуацією [31, с.97].

Гренц Т. тлумачив кризу на підприємстві як «незапланований та небажаний, обмежений в часі процес, який може суттєво заважати і навіть зробити неможливим функціонування підприємства» [30, с.165-170].

Бартон Л. визначає кризу як широкомасштабну, непередбачену подію, що призводить до потенційно негативних результатів. Ця подія та її наслідки можуть нанести суттєву шкоду та збитки усьому підприємству, починаючи від працівників і закінчуючи фінансами та репутацією [29, с.2]

Одним з перших вітчизняних науковців, що вивчали поняття кризових явищ, процес виникнення та розвитку криз, досліджували питання криз, був М. Туган-Барановський [23]. Він зокрема, розвивав теорію кризових явищ зарубіжних колег і зазначав, що кризи не завжди можуть з'являтися в результаті якихось форс-мажорних обставин чи інноваційного розвитку, згідно його теорії більшість криз є достатньо прогнозованим явищем, тому існують підходи до успішного подолання кризових явищ або пом'якшення їхніх наслідків для економіки країни. Згідно його концепції основна проблема полягає не у встановленні умов, коли виникає криза, а дослідженні проміжків часу, коли виникає криза, тобто часовий проміжок циклу, коли криза може бути очікувана, їх періодичність. Основною передумовою кризи, на думку М. Туган-Барановського, є те, що у фазі підйому виробництва та споживання продукції або послуги відбувається швидке споживання капіталу в порівнянні з періодом його появи на ринку. Це питання він розглядає на рівні держави та промислових підприємств [23]. Таким чином, кризи можуть мати різне значення для економіки країни, не тільки деструктивне.

Але у більшості наукових праць на початкових етапах вивчення цього явища характер досліджень тяжіє до визначення кризи як негативного явища. І вже згодом з'явилися наукові точки зору, коли криза розглядається і в позитивному контексті, принаймні, її наслідки. У сучасних дослідженнях антикризового менеджменту, кризи розглядаються з двох ключових аспектів: як з позитивних, так і негативних, за характером наслідків та рівнів управління ними. Проілюструємо це більш детально.

Лігоненко Л.О. трактує кризу як певне рішення, поворотний пункт, тяжкий перехідний стан [17, с.32].

Штангрет А.М. визначає кризи як першопричина подальшого погіршення фінансового стану підприємства та подальшого банкрутства [27].

Ткаченко А.М., Єлець О.П. визначають кризу як «широкомасштабну, непередбачену, переломну подію, яка призводить як до негативних наслідків у господарській діяльності, що зумовлюють розбалансування системи підприємства, так і до позитивних наслідків, які підвищують ефективність діяльності підприємства, приводячи в дію трансформаційні сили, сприяючи його еволюції» [10, с.316; 22, с.61].

Чернявський А.Д. визначає кризу як втрату платоспроможності, внаслідок чого відбувається зниження конкурентоспроможності й відхилення фактичних результатів від запланованих, що пов'язано із обсягами виробництва та реалізації товару, витрат, його рентабельності, прибутку та ін. За його визначенням, криза – це певна ситуативна характеристика функціонування будь-якого суб'єкта, що є наслідком невизначеності в його зовнішньому та внутрішньому середовищі [24].

Король В.С. виділяє фази кризового процесу і визначає її як процес, що «охоплює фази розвитку від зниження рентабельності та обсягів прибутку (перша) до критичної межі – банкрутства (четверта); проміжні фази (друга й третя) характеризуються збитковістю й виснаженням або відсутністю резервних фондів для підтримання нормального режиму роботи підприємства» [13].

Стрекалов О.Б. визначає кризу як характеристику функціонування будь-якого суб'єкта внаслідок невизначеності в його зовнішньому та внутрішньому середовищах [20].

Коротков Є.М., Беляєв О.О., Валовий Д.В. та інші надають визначення кризи як «крайнього загострення суперечностей у соціально-економічній системі (організації), що пов'язано із загрозами та небезпекою у навколишньому середовищі» [14].

Базаров Г.З., Беляєв С.Г., Белих Л.П. та інші автори наукової праці кризові явища визначають також як постійну неплатоспроможність та нестачу ресурсів, що призводить до незадовільного фінансового стану, а надалі – до банкрутства та ліквідації підприємства [1].

Кошкін В.І., Белих Л.П., Беляєв С.Г. визначають кризу як незапланований процес обмеженого продовження та обмеженої можливості впливу менеджменту на діяльність підприємства з наслідками, які важко спрогнозувати, і в цілому цей процес становить загрозу для подальшого розвитку чи існування підприємства взагалі [15].

Бланк І.А. визначає кризу як одну із «найважчих форм порушення фінансової рівноваги підприємства, яка відображає суперечності між фактичним станом його фінансового потенціалу й необхідним обсягом фінансових потреб, що виникають упродовж його життєвого циклу під впливом різноманітних факторів, і є джерелом найнебезпечніших потенційних загроз його функціонуванню» [2, с.276].

Корецька С.О. зазначає, що криза – це «будь-яка якісна зміна процесу, перехід від наявного стану до іншого, істотно відмінного за основними параметрами; у цьому значенні перехід від стабільності до погіршення – це кризова ситуація в розвитку системи» [12, с.28].

Галушко О. І. визначає, що криза – «об'єктивний процес, що призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов та розвиватися» [5].

Спіфанова І.Ю., Оранська Н.О. розглядають кризи та управління ними в контексті інновацій. Вони вказують, що слід зважати на динамічність економіки та інтеграцію із світовою економікою вітчизняної, велике значення має гнучкість підприємства та здатність його адаптуватись до змін. Будь-який суб'єкт господарювання відчуває на собі вплив різноманітних криз [9, с.265].

Осипов Ю. говорить про позитивну роль кризи, визначаючи її таким чином, що «це не кінець і навіть не катастрофа. Без кризи немає розвитку, немає якісних перетворень. Криза – обов'язкова передумова та умова якісного стрибка» [18, с. 92, 219].

Подібної думки дотримується Попов Р., який говорить, що кризовий процес в організації, який відбувається в бажаному або очікуваному напрямі, можна охарактеризувати як форму руху системи [19]. І пояснює це тим, що розвиток системи пов'язаний із набуттям нової якості, яка характеризує підвищення стійкості підприємства та зростання його конкурентоспроможності.

Шершньова З.Є. систематизує кризи та визначає так звані організаційні кризи і надає їм власне визначення: «організаційна криза – результат навмисного чи випадкового порушення законів розвитку організації. Організаційна криза виступає як спосіб розв'язання суперечностей в організації. Організаційна криза – час “сюрпризів” з боку зовнішнього та внутрішнього середовища, які формують систему кризових ситуацій, при яких відбувається руйнування пріоритетів у вищих цілях та стратегіях підприємства, котрі зумовлювали його існування у попередньому періоді і вимагають від власників і керівників підприємства специфічних заходів, суворих обмежень для забезпечення виживання організації та збереження власності» [25, с.228]. Таким чином, в публічному управлінні в сфері трансформації та реформування ЖКГ наявні показники організаційної кризи як процесу виникнення протиріч всередині і поза межами організації ЖКГ, які мають хронічний характер, але ці питання також потребують додаткового дослідження та висвітлення.

Дацюк І.В. в результаті порівняння визначень різних науковців зазначає, що криза – це «момент вирішення протиріч, які неминуче і раптово проявляються в процесі діяльності організацій, загрожують їх існуванню і вимагають швидкого прийняття рішень при дефіциті ресурсів та великому психологічному навантаженню [6, с.166].

Ковалевська А.В. виділяє дві складові в процесах кризового стану підприємства: суб'єктивну та об'єктивну [11]. І таким чином, пояснює існуючі підходи до розуміння кризи в негативному або позитивному змісті. Суб'єктивна складова полягає в тому, що криза визначається на основі ставлення керівництва до явищ на підприємстві, натомість об'єктивна складова пов'язана з тим, що криза визначається на основі відповідності параметрів підприємства вимогам зовнішнього середовища. Таким чином, криза – це переломний етап функціонування будь-якої системи, коли вона піддається впливу ззовні або зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування. Криза на підприємстві – це загострення суперечностей у соціально-економічній системі організації, що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі та вимагає від неї якісно нових змін. Криза підприємства становить переломний момент у послідовності процесів і дій.

Ковалевська А.В. зазначає, що «основною ознакою кризи є суттєве порушення або втрата життєздатного стану підприємства внаслідок порушення параметрів життєздатності. Подолання кризи або відновлення життєздатності пов'язується з відновленням параметрів життєздатності за рахунок внутрішніх та зовнішніх управлінських дій» [11]. Криза може виникати на усіх стадіях життєвого циклу підприємства, виступати гальмуючим елементом подальшого розвитку підприємства та переходу на наступну стадію його розвитку або спонукати занепад підприємства. На кожній стадії життєвого циклу існують власні причини виникнення та особливості протікання і подолання кризи, а сама криза має циклічний характер, тобто виникає з певною періодичністю.

Борзенко В. І. в своєму навчальному посібнику говорить, що кризи або загроза кризи на підприємстві є постійним явищем, їх першопричиною, тобто можливістю виникнення економічних криз, є розрив між виробництвом і споживанням товарів. Якщо йдеться про макрорівень, то сутність економічної кризи пояснюється надвиробництвом товарів відносно платоспроможності сукупного попиту, порушенням умов відтворення основного капіталу, зростанні безробіття, банкрутства основних підприємств тощо [3, с.28; 31].

На нашу думку, у сучасній літературі поняття «криза» тісно пов'язане і з поняттям «ризик», яке в тій чи іншій мірі впливає на підходи та методологію прийняття управлінських рішень і особливо це стосується дослідження кризового стану та криз, антикризового менеджменту в сфері житлово-комунальних послуг, оскільки питання управління кризами в житлово-комунальному господарстві, вжиття антикризових заходів, рівні прийняття рішень висвітлені не достатньо системно.

Як зазначають деякі з науковців, основним проявом суперечності в прийнятті відповідних правильних державно-управлінських рішень стає проблема діагностування кризи, що наближається, і наслідків, які загрожують людям, системам, країнам, світовій економіці [16, с.284]. Тому доцільно досліджувати не тільки економічні закони та теорії, а також брати до уваги міждисциплінарний підхід.

Адже, наприклад, в міжнародній політиці термін «криза» використовують, коли говорять про якийсь переломний момент в протистоянні держав та процеси, що відбуваються перед наступним мирним або військовим вирішенням конфлікту [28].

Водночас в політологічній науці відзначаються спеціалізовані підходи до розгляду та класифікації криз. Три види криз пов'язані з поняттям системності і можуть бути визначені як системне явище. Як зазначає О.В. Юркова це такі види криз, як системні кризи, конфронтаційні кризи та кризи з прийняття рішень. Вони відрізняються дефініціями, рівнями аналізу та існуванням у практичній площині [28].

Системна криза в політології визначається як «потужний удар по структурі системи, яка забезпечує її (системи) цілісність. Системна криза порушує стабільність системи і створює передумови її розвалу або зміни» [28].

Визначають рівні, де криза виникла і тому існують глобальні й регіональні системні кризи. Глобальна криза, наприклад, є криза зламу системи міжнародних відносин наприкінці 1980-х – початку 1990-х років, коли відбувся розпад СРСР і завершення епохи біполярного міжнародного порядку, де діяли два основні гравці – СРСР і США.

Але не усі системні кризи пов'язані з руйнацією. Наприклад, регіональні системні кризи інколи штучно утворюються для того, щоб стимулювати уряди держав для вирішення певних проблем публічного управління та прийняття політичних рішень на рівні держав.

Таким є, наприклад, Маастрихтський договір 1992 року, коли було визначено кінцевий термін виконання членами ЄС умов, необхідних для створення простору єдиної євровалюти.

Донедавна причинами системних криз в системі міжнародних відносин дійсно були війни та революції, що могли повністю змінити політичний устрій країни або її зовнішньополітичні напрями розвитку. Але на сучасному етапі причин стало набагато більше і методів впливу також: валютні коливання або гіперінфляція, регіональна фінансова нестабільність, інформаційні війни, біологічні та ін. Усе це може бути початком системної кризи в країні або регіоні.

Наступним типом криз є конфронтаційні кризи, коли окрема країна має певні претензії до іншої. Такий тип криз в системі міжнародних відносин не призводить до порушення стабільності в цілому, але наслідки такої кризи є достатньо впливовими на різних суб'єктів міжнародних відносин, що перебувають у конфронтації. Вони можуть спричиняти війни в подальшому і призводити до системних криз. Конфронтаційні кризи також впливають на розвиток та систему ЖКГ в країні: вони визначають можливі підвищення тарифів в ЖКГ певної країни, будівництво трубопроводів в обхід країни тощо.

Останнім типом криз є так звані «кризи прийняття рішень, що мають місце в окремих політичних одиницях». Ці кризи пов'язані зі складністю прийняття рішень очільниками країн і виникають в умовах певних подій, які можуть призвести до системної кризи. Наприклад, така криза виникла в США, коли восени 1962 року відповідні служби цієї країни виявили, що СРСР секретно розмістила ракети з ядерними боеголовками на півострові Куба. Тому виникло питання прийняти рішення швидко і водночас, щоб воно не призвело до війни або інших військових подій, що могли призвести до глобальної кризи.

Усі ці кризи пов'язані безпосередньо з внутрішнім становищем та можуть мати суттєвий вплив на забезпеченість ресурсами для ЖКГ (наприклад, паливні та енергетичні ресурси), домовленості між країнами щодо

цін та закупівлі сировинних ресурсів для ЖКГ, так чи інакше впливати на настрої населення та формування тарифної політики.

Як зазначає Юркова О.В., основною метою антикризового управління в системі міжнародних відносин є вироблення рекомендацій для попередження або уникнення криз, зменшення негативних проявів та наслідків [28]. Тому існує певна модель вироблення такого рішення: необхідно визначити бажаний стандарт якості рішення (наприклад, що береться за основу рішення – раціональність чи адаптивність, нетрадиційність чи уникнення конкретних небажаних наслідків тощо), а на наступних етапах слід згрупувати усі чинники, які заважають прийняттю рішення в його стандартному вигляді, таким чином, можна виробити рекомендації, яким чином досягти бажаного результату та мети.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Аналізуючи трактування терміну «криза» вітчизняними та іноземними вченими можна стверджувати, що існують полярні точки зору. Отже, можна сказати, що криза це збірна категорія та поняття. Її розглядають на макро та макрорівнях, тому ми надалі зможемо також розглядати кризу на таких рівнях системі житлово-комунального господарства, оскільки стає зрозуміло, що слід розглядати це явище комплексно, як на рівні конкретних підприємств, що є виробниками послуг ЖКГ, так і в цілому вивчати критичний стан в країні. Це дозволить сформувати системне уявлення про загальний процес трансформації та кризових явищ в ЖКГ країни, визначити найбільш ефективні методи антикризового менеджменту, описати характер кризи, яка відбувається та підвищити ефективність управління в цій сфері, ґрунтовно пояснити, чому прийняті раніше програми із реформування ЖКГ не були доведені до логічного завершення та не сприяли покращенню ситуації в цій царині.

Для формулювання власного бачення кризових явищ та тлумачення кризи необхідно продовжити дослідження в контексті порівняльних характеристик класифікацій криз та механізмів державного управління кризами, щоб в сукупності сформувати антикризове управління в цій галузі, обґрунтувати найбільш ефективні шляхи антикризового менеджменту в сфері ЖКГ України.

Список використаної літератури.

1. Базаров Г.З., Беляев С.Г., Бельх Л.П. Теория и практика антикризисного управления: учебник для вузов. / Г.З. Базаров, С.Г. Беляев, Л.П. Бельх. М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1996. – 468 с.
2. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента: в 2 т. / И.А. Бланк. К.: Ника-Центр, 1999. – 512 с.
3. Борзенко В. І. Антикризове управління: навчальний посібник / В. І. Борзенко – Х. : Видавництво Іванченка.І С., 2016. – 232 .
4. Волянська-Савчук Л. В. Порівняльний аналіз теорій визначення кризи науковцями / Л. В. Волянська-Савчук // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. - 2013. - № 2. - С. 59-62. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2013_2_10
5. Галушко О. І. Проблемы эффективного функционирования предприятий в современных условиях // Материалы Всеукраинской научно-практич. Конференции. – Севастополь : СевНТУ. – 2003 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sevntu.com.ua/cgi-bin/irbis64r_72/cgiirbis_64.exe
6. Дацюк І. В. Сутнісна характеристика кризи підприємств / Дацюк І. В. // Технологія і техніка друкарства – 2010. – № 2(28). – С. 165-170.
7. Кейнс Дж. М. Загальна теорія зайнятості, процента і грошей / М. Дж. Кейнс. – К. : Барви, 1998. – 210 с.
8. Кейнс Дж. Заметки об экономическом цикле: пер. с англ.// избр. произведения: - М.: Экономика, 1993. – 543 с.
9. Єпіфанова І.Ю., Оранська Н.О. Сутність антикризового управління підприємством // Економіка і суспільство. – 2016. – № 2. – С. 265-269.
10. Єлець О.П. Система антикризового управління підприємством: її ознаки та принципи / О.П. Єлець // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2007. – Том 3, № 6. – С.316-319.
11. Ковалевська А. В. Конспект лекцій з дисципліни «Антикризове управління підприємством» для студентів 5 курсу заочної форми навчання ЦПО та ЗН освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» галузі знань 0305 – Економіка та підприємництво напряму підготовки 6.030504 – Економіка підприємства та слухачів другої вищої освіти заочної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» спеціальності 7.03050401 – Економіка підприємства (за видами економічної діяльності) / А. В. Ковалевська ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. – 140 с.
12. Корецька С. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навч. посіб. / С. О. Корецька. – Запоріжжя: ГУ.ЗІДМУ, 2005. – 160 с.
13. Король В.С. Антикризовий менеджмент в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.02 / В. С. Король; Ін-т регіон. дослідж. НАНУ. – Л., 2001. – 19 с.
14. Коротков Э.М. Антикризисное управление : учебник / Э.М. Коротков, А. А. Беляев, Д. В. Валовой и др. ; под ред. Э. М. Короткова. – М. : Инфра-М, 2001. – 432 с.
15. Кошкин В.И. Антикризисное управление / В. И. Кошкин, Л. П. Бельх, С. Г. Беляев и др. – М. : Инфра-М, 1999. – 560 с.

16. Крутик А.Б. Антикризисный менеджмент : Превентивные методы управления / А.Б. Крутик, А.И. Муравьев. – СПб. : Питер, 2001. – 432 с.
17. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: підручник / Л. О. Лігоненко. – К.: КНТЕУ, 2005. – 824 с.
18. Осипов Ю.М. Опыт философии хозяйства : Хозяйство как феномен культуры и самоорганизующая система / Ю. М. Осипов. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 382 с.
19. Попов Р.А. Антикризисное управление : учебник / Р. А. Попов. – М. : Высш. шк., 2003. – 429 с.
20. Стрекалов О.Б. Кризисы в организации и управление проектами : учеб. пособие / О.Б. Стрекалов, Э.Р. Зарипов. – Казань : КГТУ, 1997. – 160 с.
21. Тлумачний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
22. Ткаченко А.М., Єлець О.П. Сучасний підхід до антикризового управління машинобудівним підприємством. Монографія. – Запоріжжя: Видавництво Запорізької державної інженерної академії, 2010. – 277 с.
23. Туган-Барановский, М.И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов / М. И. Туган-Барановский ; отв. ред. Л. И. Абалкин. – М : Наука : Росспэн, 1997. – 574 с.
24. Чернявський, А.Д. Антикризове управління фірмою : навч. посіб. / А. Д. Чернявський. – К. : Зовнішня торгівля, 2005. – 328 с.
25. Шершньова З.Є. Антикризове управління підприємством: навч. посіб. для студ. екон. спец. усіх форм навч. / З. Є. Шершньова [та ін.]; заг. ред. З. Є. Шершньова; Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К. : КНЕУ, 2007. – 676 с.
26. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. А. Шумпетер // М.: Эксмо, 2007. – 864 с.
27. Штангрет А.М. Антикризове управління підприємством: навч. Посібник / А.М. Штангрет, О.І. Копилук. – К.: Знання, 2007. – 355 с.
28. Юркова О.В. Кризи, основні концептуальні підходи до аналізування суспільних криз (з досвіду міжнародної політології) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CN R=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Krizi
29. Barton L. Crisis in organizations: Managing and communicating in the Heat of Chaos. Cincinnati. – Ohio: SouthWestern, 1993. – 256 p
30. Grenz T. Deminsionen und Typen der Unternehmenskrise / T. Grenz. – Frankfurt am Main, 1987.
31. Green, Peter Sheldon. Winning PR Tactics: Effective Techniques to Boost Your Sales [Text] / Peter Sheldon Green. – Financial Times Prentice Hall, 1994.
32. Rosenthal, U. and Pijnenburg, B. (1991) ‘Simulation – oriented scenarios’, in U. Rosenthal and B. Pijnenburg (eds), Crisis Management and Decision Making: Simulation Oriented Scenarios. Dordrecht: Kluwer, P. 3.

References.

1. Bazarov, G.Z. Beljaev, S.G. and Belyh L.P. (1996), *Teoriya i praktika antikrizisnogo upravleniya: uchebnik dlja vuzov* [Theory and practice of anti-crisis management: a textbook for universities], Zakon i pravo, JuNITI, Moscow, Russia, P. 468.
2. Blank, I. A. (1999), *Osnovy finansovogo menedzhmenta: v 2 t.* [Fundamentals of financial management: in 2 volumes], Nika-Centr, Kyiv, Ukraine, P. 512.
3. Borzenko, V. I. (2016), *Antykryzove upravlinnia: navchalnyi posibnyk* [Anti-crisis management: a textbook], Vydavnytstvo Ivanchenko I S., Kharkiv, Ukraine, P. 232.
4. Volianska-Savchuk, L. V. (2013), “Comparative analysis of theories of crisis determination by scientists”, *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya : Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 59-62, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2013_2_10
5. Galushko, O. I. (2003), “Problems of effective functioning of enterprises in modern conditions”, *Materialy Vseukrainskoj nauchno-praktich. Konferencii* [Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conferences], SevNTU, Sevastopol', Ukraine, [Online], available at: http://sevntu.com.ua/cgi-bin/irbis64r_72/cgiirbis_64.exe
6. Datsiuk, I. V. (2010), “Essential characteristics of the crisis of enterprises”, *Tekhnolohiia i tekhnika drukarstva*, vol. 2(28), pp. 165-170.
7. Keins Dzh. M. (1998), *Zahalna teoriia zainiatosti, protsenta i hroshei* [General theory of employment, interest and money], Barvy, Kyiv, Ukraine, P. 210.
8. Kejns Dzh. (1993), *Zametki ob jekonomicheskom cikle* [Notes on the economic cycle], translation from English, Jekonomika, Moscow, Russi, P. 543.
9. Yepifanova, I.Yu. and Oranska, N.O. (2016), “The essence of crisis management of the enterprise”, *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 2, pp. 265-269.

10. Yelets, O.P. (2007), "System of anti-crisis management of the enterprise: its signs and principles", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 3, issue 6, pp.316-319.
11. Kovalevska, A. V. (2016), *Konspekt leksii z dystsypliny «Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom» dlia studentiv 5 kursu zaochnoi formy navchannia TsPO ta ZN osvitho-kvalifikatsiinoho rivnia «bakalavr» haluzi znan 0305 – Ekonomika ta pidpriemnytstvo napriamu pidhotovky 6.030504 – Ekonomika pidpriemstva ta slukhachiv druhoi vyshchoi osvity zaochnoi formy navchannia osvitho-kvalifikatsiinoho rivnia «spetsialist» spetsialnosti 7.03050401 – Ekonomika pidpriemstva (za vydamy ekonomichnoi diialnosti)* [Synopsis of lectures on the subject "Crisis management of the enterprise" for 5th year students of correspondence form of CPO and ZN educational qualification level "bachelor" in the field of knowledge 0305 - Economics and entrepreneurship in the direction of training 6.030504 - Economics of enterprise and students of the second higher education level "specialist" specialty 7.03050401 - Business Economics (by type of economic activity)], KhNUMH im. O. M. Beketova, Kharkiv, Ukraine, P.140.
12. Koretska, S. O. (2005), *Finanova sanatsiia ta bankruistvo pidpriemstv : navch. posib.* [Financial rehabilitation and bankruptcy of enterprises: textbook], HU.ZIDMU, Zaporizhzhia, Ukraine, P. 160.
13. Korol, V.S. (2001), "Anti-crisis management in the conditions of market transformation of economy", Ph.D. Thesis, 08.06.02, In-t rehion. doslidzh. NANU, Lviv, Ukraine, P. 19.
14. Korotkov, Je.M. Beljaev, A. A. Valovoj. D. V. and others (2001), *Antikrizisnoe upravlenie : uchebnik* [Anti-crisis management: a textbook], Infra-M, Moscow, Russia, P. 432.
15. Koshkin, V.I. Belyh, L.P. Beljaev, S. G. and others (1999), *Antikrizisnoe upravlenie* [Anti-crisis management], Infra-M, Moscow, Russia, P.560.
16. Krutik, A.B. and Murav'ev, A. I. (2001), *Antikrizisnyj menedzhment : Preventivnye metody upravlenija* [Anti-crisis management: Preventive methods of management], Piter, SPb., Russia, P.432.
17. Lihonenko, L. O. (2005), *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom: pidruchnyk* [Anti-crisis management of the enterprise: a textbook], KNTEU, Kyiv, Ukraine, P. 824.
18. Osipov, Ju.M. (1990), *Opyt filosofii hozjajstva : Hozjajstvo kak fenomen kul'tury i samoorganizujushhaja sistema* [The experience of the philosophy of the economy: Economy as a cultural phenomenon and a self-organizing system], Izd-vo MGU, Moscow, Russia, P. 382.
19. Popov, R.A. (2003), *Antikrizisnoe upravlenie: uchebnik* [Anti-crisis management: textbook], Vyssh. shk., Moscow, Russia, P.429.
20. Strekalov, O.B. and Zaripov, Je. R. (1997), *Krizisy v organizacii i upravlenie proektami: ucheb. posobie* [Crises in the organization and project management: textbook], KGTU, Kazan', Russia, P.160.
21. *Tlumachnyi slovnyk* [Explanatory dictionary], [Online], available at: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
22. Tkachenko, A.M. and Yelets, O.P. (2010), *Suchasnyi pidkhid do antykryzovoho upravlinnia mashynobudivnym pidpriemstvom. Monohrafiia* [A modern approach to crisis management of a machine-building enterprise. Monograph], Vydavnytstvo Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii, Zaporizhzhia, Ukraine, P.277.
23. Tugan-Baranovskij, M.I. (1997), *Izbrannoe. Periodicheskie promyshlennye krizisy. Istorija anglijskikh krizisov. Obshhaja teorija krizisov* [Favorites. Periodic industrial crises. History of English crises. General theory of crises], Nauka : Rossipen, Moscow, Russia, P.574.
24. Cherniavskiy, A.D. (2005), *Antykryzove upravlinnia firmoiu : navch. posib.* [Anti-crisis management of the firm: textbook], Zovnishnia torhivlia, Kyiv, Ukraine, P. 328.
25. Shershnova, Z.Ye. and others (2007), *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom: navch. posib. dlia stud. ekon. spets. usikh form navch.* [Anti-crisis management of the enterprise: textbook. way. for students. econ. special all forms of teaching], KNEU, Kyiv, Ukraine, P.676.
26. Shumpeter, J. A. (2007), *Teorija jekonomicheskogo razvitija. Kapitalizm, so-cializm i demokratija* [The theory of economic development. Capitalism, socialism and democracy], Jeksmo, Moscow, Russia, P.864.
27. Shtanhret, A.M. and Kopyliuk, O.I. (2007), *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom: navch. Posibnyk* [Anti-crisis management of the enterprise: textbook], Znannia, Kyiv, Ukraine, P.355.
28. Yurkova, O.V. "Crises, basic conceptual approaches to the analysis of social crises (from the experience of international political science)", [Online], available at: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CN R=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Krizi
29. Barton, L. (1993), *Crisis in organizations: Managing and communicating in the Heat of Chaos*. Cincinnati. – Ohio: SouthWestern, P.256.
30. Grenz, T. (1987), *Deminsionen und Typen der Unternehmenskrise*, Frankfurt am Main.
31. Green, Peter Sheldon. *Winning PR Tactics: Effective Techniques to Boost Your Sales* [Text] / Peter Sheldon Green. – Financial Times Prentice Hall, 1994.
32. Rosenthal, U. and Pijenburg, B. (1991) 'Simulation – oriented scenarios, in U. Rosenthal and B. Pijenburg (eds), *Crisis Management and Decision Making: Simulation Oriented Scenarios*. Dordrecht: Kluwer, P. 3.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2020 р.